

Київський університет імені Бориса Грінченка
Педагогічний інститут
Кафедра початкової освіти

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор
з науково-методичної та навчальної
роботи О.Б.Жильцов
« 08 » 02 2019 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«Основи природознавства і суспільствознавства
з методикою навчання»

для студентів

напряму підготовки 6.010105 Корекційна освіта (логопедія)
освітнього рівня першого (бакалаврського)
спеціалізації Інклюзивна/інтегрована освіта

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554
Начальник відділу
моніторингу якості освіти
Програма 2268/19
Жильцов
(підпис) (прізвище, ініціали)
« » 20 19 р.

Київ – 2019

Розробники:

Романенко Катерина Анатоліївна, викладач кафедри початкової освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Викладачі:

Романенко Катерина Анатоліївна, викладач кафедри початкової освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри початкової освіти

Протокол №6 від 09.01. 2019 року

Завідувач кафедри Г.Л. Бондаренко

Робочу програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми 016.00.01 «Логопедія»

«04» лютого 2019 р.

Гарант

освітньо-професійної програми 016.00.01 «Логопедія» О.В. Мартинчук

Робочу програму перевірено

«04» лютого 2019 р.

Заступник директора М.А. Машовець

Пролонговано:

на 20__ /20__ н.р. _____ (_____), «__»____ 20__ р.
Протокол №__ (підпис) (ПІБ)

на 20__ /20__ н.р. _____ (_____), «__»____ 20__ р.
Протокол №__ (підпис) (ПІБ)

на 20__ /20__ н.р. _____ (_____), «__»____ 20__ р.
Протокол №__ (підпис) (ПІБ)

на 20__ /20__ н.р. _____ (_____), «__»____ 20__ р.
Протокол №__ (підпис) (ПІБ)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формою навчання	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
<i>Основи природознавства і суспільствознавства з методикою навчання</i>		
Вид дисципліни	вибіркова	
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська	
Загальний обсяг кредитів / годин	6 / 180	
Курс	4	
Семестр	8	
Кількість змістових модулів із розподілом:	4	
Обсяг кредитів	6	
Обсяг годин, в тому числі:	180	
Аудиторні	70	
Модульний контроль	10	
Семестровий контроль	30	
Самостійна робота	70	
Форма семестрового контролю	Екзамен	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни – забезпечити майбутнього асистента вчителя початкової школи знаннями та вміннями формування в молодших школярів цілісної картини світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі, розроблення на цій основі нових підходів до формування професійної компетентності майбутніх асистентів вчителів початкової школи.

Завдання навчальної дисципліни:

- засвоєння знань із області природничих й суспільних наук та формування вміння адаптувати ці знання до особливостей сприймання молодших школярів з особливими освітніми потребами;
- оволодіння сучасними методами і прийомами навчання в початковій школі;

- вироблення професійних умінь застосовувати знання з дидактики, психології та методики навчання природознавства й суспільствознавства в професійній діяльності;
- дослідження процесів розвитку мислення учнів під час їхнього навчання природознавству і суспільствознавству;
- педагогічне проектування навчання з урахуванням єдності і зумовленості мети, засобів її досягнення та результату;
- вивчення, аналіз та узагальнення практики, досвіду педагогічної діяльності асистентів вчителів початкової школи з методики навчання природознавства і суспільствознавства.

3. Результати навчання за дисципліною

- знати методичні системи навчання учнів початкової школи з особливими освітніми потребами природничої та суспільствознавчої освітньої галузі, визначеної Державним стандартом початкової освіти;
- проектувати процес навчання з предмету «Природознавство», «Я досліджую світ» та «Я у світі» у вигляді календарно-тематичного планування для певного класу, теми;
- моделювати процес навчання учнів початкової школи природничої та суспільствознавчої освітньої галузі: розробляти проекти уроків, методику роботи над окремими видами завдань;
- проводити уроки / інтегровані заняття / інтегровані тематично-проектні дні в початковій школі та аналізувати їх щодо досягнення мети й завдань, ефективності застосованих форм, методів, засобів і технологій.

4. Структура навчальної дисципліни

Назва змістових модулів, тем	Розподіл годин між видами робіт								
	Аудиторна						Самостійна робота	Модульний контроль	Семестровий контроль
	Усього	Лекції	Семінари	Практичні	Лабораторні	Індивідуальні			
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи методики природознавства									
Тема 1. Теоретико-методологічні засади побудови методики навчання природознавства	13	4	2				7		
Тема 2. Зміст навчального матеріалу з природознавства в початковій школі	11	2		2			7		
Тема 3. Формування природничих уявлень і понять в учнів початкової школи з особливими освітніми потребами	15	4	2	2			7		
Модульний контроль	2							2	
Разом	41	10	4	4			21	2	
Змістовий модуль 2. Практичні засади вивчення природознавства									
Тема 4. Сучасні методи та засоби навчання природознавства	15	4	2	2			7		
Тема 5. Форми організації навчально-виховного процесу з природознавства	15	4	2	2			7		
Модульний контроль	2							2	
Разом	32	8	4	4			14	2	
Змістовий модуль 3. Теоретичні основи методики суспільствознавства									
Тема 6. Теоретико-методологічні засади побудови методики навчання суспільствознавства	11	2	2				7		
Тема 7. Зміст навчального матеріалу з суспільствознавства в початковій школі	15	4	2	2			7		
Тема 8. Формування суспільних уявлень і понять в учнів початкової школи з особливими освітніми потребами	13	2	2	2			7		
Модульний контроль	2							2	
Разом	41	8	6	4			21	2	
Змістовий модуль 4. Практичні засади вивчення суспільствознавства									
Тема 9. Сучасні методи та засоби навчання суспільствознавства	15	4	2	2			7		
Тема 10. Форми організації навчально-виховного процесу з суспільствознавства	17	4	2	4			7		
Семестровий контроль	30								30
Модульний контроль	4							4	
Разом	66	8	4	6			14	4	30
Усього	180	34	18	18			70	10	30

5. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль I.

Теоретичні основи методики природознавства

Тема 1. Теоретико-методологічні засади побудови методики навчання.

Предмет методики навчання природознавства. Зв'язок методики навчання природознавства з іншими науками. Історія розвитку методики природознавства. Предмет і завдання методики навчання природознавства. Методи дослідження методики навчання природознавства.

Основні поняття теми: методика навчання природознавства; методика навчання природознавства як навчальна дисципліна; завдання методики навчання природознавства, теоретичні та емпіричні методи дослідження.

Рекомендовані джерела

Основні [1, 2, 4, 5]

Додаткові [1, 2, 4, 5]

Тема 2. Зміст навчального матеріалу з природознавства в початковій школі.

Основні принципи відбору і послідовності вивчення природничої освітньої галузі в початковій школі. Специфічні принципи відбору навчального матеріалу з курсу «Природознавство» та «Я досліджую світ».

Державний стандарт загальної початкової освіти. Аналіз Типових навчальних програми. Аналіз природничої складової Модельної навчальної програми «Я досліджую світ» Аналіз підручників з курсу «Природознавство» та «Я досліджую світ».

Основні поняття теми: зміст навчального предмету, принципи відбору навчального матеріалу, специфічні принципи навчання природознавства, планування, календарно-тематичне планування уроків.

Рекомендовані джерела

Основні [1, 2, 4, 5]

Додаткові [8, 9, 10]

Тема 3. Формування природничих уявлень і понять в учнів початкової школи з особливими освітніми потребами.

Проблема формування і розвитку уявлень і понять в методиці навчання природознавства. Значення уявлень і понять в оволодінні предметом. Процес пізнання. Природничі уявлення. Методика формування природничих уявлень. Природничі уявлення. Утворення уявлень шляхом спостережень. Утворення уявлень на основі описів. Етапи формування уявлень і понять. Формування спеціальних і загальноприродничих понять в курсі природознавства.

Основні поняття теми: процес пізнання, природничі уявлення, природничі поняття, утворення уявлень шляхом спостережень, утворення уявлень на основі

описів. Етапи формування уявлень і понять, індуктивний і дедуктивний спосіб формування понять.

Рекомендовані джерела

Основні [1, 2, 3, 5]

Додаткові [1, 2, 4, 8, 9, 10]

Змістовий модуль 2.

Практичні засади вивчення природознавства

Тема 4. Сучасні методи та засоби навчання природознавства.

Класифікація методів навчання природознавства. Поєднання різних методів і методичних прийомів при моделюванні фрагментів уроків. Інтерактивні методи навчання. Поняття про спостереження як провідний метод навчання природознавства. Практичні роботи на уроках природознавства. Експеримент. Дослід. Розпізнавання і визначення об'єктів. Вибір та оптимальне поєднання методів навчання.

Значення дидактичних ігор. Вимоги до проведення дидактичних ігор. Основні етапи дидактичних гри. Підготовка вчителя до проведення дидактичних ігор під час уроку курсу «Природознавство».

Основні поняття теми: метод навчання, словесні методи навчання, демонстрування, ілюстрування, наочні методи навчання, практичні методи навчання, спостереження, експеримент, дослід, дидактична гра, «Мозкова атака», «Асоціативний куц», «Кубування», «Знаємо – Хочемо знати – Дізналися».

Рекомендовані джерела

Основні [1, 2, 4, 5]

Додаткові [6, 7, 9, 10]

Тема 5. Форми організації навчально-виховного процесу з природознавства.

Поняття про основні форми організації навчання природознавства. Урок – основна форма навчального процесу. Вимоги до сучасного уроку природознавства. Підготовка вчителя до уроку. Планування уроків природознавства. Типи уроків природознавства.

Основні поняття теми: форми організації навчального процесу, позаурочна робота, позакласна робота, планування уроків природознавства, комбінований урок, предметний урок, урок-екскурсія, інтегровані уроки, уроки-проекти.

Рекомендовані джерела

Основні [1, 2, 4, 5]

Додаткові [6, 7, 9, 10]

Змістовий модуль III.

Теоретичні основи методики суспільствознавства

Тема 6. Теоретико-методологічні засади побудови методики навчання

суспільствознавства.

Предмет методики навчання суспільствознавства. Зв'язок методики навчання суспільствознавства з іншими науками. Історія розвитку методики суспільствознавства. Предмет і завдання методики навчання суспільствознавства. Методи дослідження методики навчання суспільствознавства.

Основні поняття теми: методика навчання суспільствознавства; завдання методики навчання суспільствознавства, теоретичні та емпіричні методи дослідження.

Рекомендовані джерела

Основні [3, 5]

Додаткові [3, 4, 6]

Тема 7. Зміст навчального матеріалу з суспільствознавства в початковій школі.

Специфічні принципи відбору навчального матеріалу з курсу «Я у світі» та «Я досліджую світ».

Державний стандарт загальної початкової освіти. Аналіз Типових навчальних програми. Аналіз природничої складової Модельної навчальної програми «Я досліджую світ» Аналіз підручників з курсу «Я у світі» та «Я досліджую світ».

Основні поняття теми: зміст навчального предмету, принципи відбору навчального матеріалу, специфічні принципи навчання, планування, календарно-тематичне планування уроків.

Рекомендовані джерела

Основні [3, 5]

Додаткові [3, 8, 9, 10]

Тема 8. Формування природничих уявлень і понять в учнів початкової школи з особливими освітніми потребами.

Проблема формування і розвитку уявлень і понять в методиці навчання суспільствознавства.

Програмові вимоги щодо формування ідентичності та громадянської компетентності учнів в межах змістових ліній: «Я – людина», «Я серед людей», «Моя культурна спадщина».

Основні поняття теми: процес пізнання, уявлення, поняття, етапи формування уявлень і понять, індуктивний і дедуктивний спосіб формування понять.

Рекомендовані джерела

Основні [3, 5]

Додаткові [3, 8, 9, 10]

Змістовий модуль 4.

Практичні засади вивчення суспільствознавства

Тема 9. Сучасні методи та засоби навчання суспільствознавства.

лабораторних занять									
Робота на семінарському занятті	10	1	10	1	10	2	20	1	10
Робота на практичному занятті	10	2	20	2	20	2	20	3	30
Лабораторна робота (в тому числі допуск, виконання, захист)	10								
Виконання завдань для самостійної роботи	5	3	15	2	10	3	15	2	10
Виконання модульної роботи	25	1	25	1	25	1	25	2	50
Виконання ІНДЗ	30								
Разом			79		74		79		109
Разом: максимальна кількість балів	314								
Розрахунок коефіцієнта	$314/60=5,68$								

6.2. Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання

№ з/п	Завдання для самостійної роботи	Кількість годин	Кількість балів
1	Проаналізуйте декілька підручників «Я досліджую світ» щодо реалізації природничої освітньої галузі Державного стандарту загальної початкової освіти	7	5
2	Розробіть календарно-тематичне планування інтегрованого курсу «Я досліджую світ»	7	5
3	Підготуйте дидактичні матеріали до розділу інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (розділ на вибір)	7	5
4	Розробіть банк дослідницьких завдань для учнів 1 циклу навчання	7	5
5	Розробіть фрагменти уроків «Я досліджую світ» із використанням інтерактивних методів навчання	7	5
6	Розробіть систему дослідно-творчих завдань до розділу інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (розділ на вибір)	7	5
7	Розробіть фрагмент уроку «Я досліджую світ» із застосуванням сучасних технологій навчання (буктрейлер, сторітеллінг, інтелект карта, веб-квест чи ін.)	7	5

8	Упорядкуйте та представте зразки учнівського та вчительського портфоліо з курсу «Я досліджую світ»	7	5
9	Розробіть урок-проект з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (тема на вибір)	7	5
10	Розробіть інтегрований урок «Я досліджую світ» з використанням Smart board	7	5
	Разом	70	50

6.3. **Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання**
Модульний контроль здійснюється у формі модульної контрольної роботи, яка полягає в аналізі педагогічної ситуації.

Кількість балів	Характеристика
20 - 25	характеризується глибиною і міцністю засвоєння концептуальних засад і змісту педагогічних технологій в початковій школі, вільним володінням методами, прийомами, формами та засобами реалізації конкретної педагогічної ситуації з природознавства в початковій школі, методичною грамотністю виконання поставленого завдання, успішністю розв'язання педагогічної ситуації, обґрунтуванням прийнятого рішення, умінням аналізувати, синтезувати, узагальнювати, систематизувати теоретичний матеріал і практично творчо застосовувати його у професійній діяльності.
15 - 19	володіння навчальним матеріалом, орієнтування у методах навчання природознавству в початковій школі, розуміння концептуальних засад і змісту педагогічних технологій, водночас можливість допускання помилок при визначенні оптимальних методів, форм і засобів навчання природознавства.
9 - 14	труднощі у формулюванні висловлювань, педагогічні ситуації вирішують зі значною кількістю недоліків, не завжди обирають доцільні методи, форми і засоби навчання природознавства у навчальний процес початкової школи
0 - 8	рівень аналізу педагогічної ситуації неаргументований, неструктуровані міркування і доведення, невміння проводити аналіз ситуації та формулювати правильні коментарі та висновки

6.4. **Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання**
Семестрове оцінювання здійснюється у формі екзамену з дисципліни «Основи природознавства і суспільствознавства з методикою навчання». Форма проведення письмова (комп'ютерне тестування). За правильну відповідь на кожне запитання тесту студент отримує 1 бал. Максимальна кількість балів за виконання тесту – 40.

- 6.5. **Орієнтовний перелік питань для семестрового контролю**
- Методика проведення предметного уроку з природознавства в 1-4 класах.
 - Організація та методика проведення позакласної роботи з природознавства.
 - Зміст і організація спостережень за явищами природи в 1-4 класах.

- Методика ознайомлення з географічною картою і глобусом в початкових класах.
- Методика проведення уроку-проекту.
- Методика проведення інтегрованих уроків «Я досліджую світ».
- Методика використання практичних методів при вивченні природознавства.
- Методичні вимоги до проведення природничих екскурсій в початковій школі.
- Методика роботи з сучасними засобами навчання природознавства у початкових класах.
- Використання інтерактивних технологій при вивченні природознавства та суспільствознавства.
- Особливості реалізації освітнього змісту з природознавства та суспільствознавства у проектному, дослідницькому та розвивальному навчанні.
- Особливості засвоєння природничих та суспільних знань учнями з різними особливими освітніми потребами.
- Адаптації та модифікації змісту, методів викладання та оцінювання дітей з ООП на уроках з природознавства.
- Адаптації та модифікації змісту, методів викладання та оцінювання дітей з ООП на уроках «Я досліджую світ».

6.6. Шкала відповідності оцінок

Оцінка	Кількість балів
Відмінно	100 – 90
Дуже добре	82 – 89
Добре	75 – 81
Задовільно	69 – 74
Достатньо	60 – 68
Незадовільно	0 – 59

7. Навчально-методична картка дисципліни

Разом 180 год.: лекції – 34 год., практичні заняття – 18 год., семінарські заняття – 18 год., самостійна робота – 70 год., модульний контроль – 10 год., семестровий контроль – 30 год., підсумковий контроль – екзамен.

Модулі	Змістовий модуль I			Змістовий модуль II	
Назва модуля	Теоретичні основи методики природознавства			Практичні засади вивчення природознавства	
К-ть балів за модуль	79			74	
Лекції	1-2	3	4-5	6-7	8-9
Теми лекцій відвідування лекцій – 9 балів	Теоретико-методологічні засади побудови методики навчання природознавства	Зміст навчального матеріалу з природознавства в початковій школі	Формування природничих уявлень і понять в учнів початкової школи з особливими освітніми потребами	Сучасні методи та засоби навчання природознавства	Форми організації навчально-виховного процесу з природознавства
Теми семінарських занять відвідування сем. – 4 бали робота на сем. – 40 балів	Основні принципи відбору і послідовності вивчення природничої освітньої галузі в початковій школі		Методика формування природничих уявлень і понять в учнів початкової школи	Сучасні методи навчання природознавства	Форми організації навчального процесу з природознавства
Теми практичних занять відвідування практик. – 4 бали робота на практик. – 40 балів	Особливості підготовки календарно-тематичного плану		Формування природничих уявлень та понять	Застосування сучасних методів навчання	Організація та методика проведення предметного уроку.
Сам. робота	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів
Модульний контроль	Модульна контрольна робота № 1 25 балів			Модульна контрольна робота № 2 25 балів	
Модулі	Змістовий модуль III			Змістовий модуль IV	
Назва модуля	Теоретичні основи методики суспільствознавства			Практичні засади вивчення суспільствознавства	
К-ть балів за модуль	79			109	
Лекції	10	11-12	13	14-15	16-17
Теми лекцій відвідування лекцій – 8 балів	Теоретико-методологічні засади побудови методики навчання суспільствознавства	Зміст навчального матеріалу з суспільствознавства в початковій школі	Формування суспільних уявлень і понять в учнів початкової школи з особливими освітніми потребами	Сучасні методи та засоби навчання суспільствознавства	Форми організації навчально-виховного процесу з суспільствознавства

Теми семінарських занять відвідування сем. – 5 балів робота на сем. – 50 балів	Основні принципи відбору і послідовності вивчення суспільствознавства на початковій школі	Аналіз навчальних програм «Я досліджую світ» та «Я у світі»	Методика формування суспільних уявлень і понять в учнів початкової школи	Сучасні методи та засоби навчання суспільствознавства	Підготовка вчителя до інтегрованого уроку «Я досліджую світ»
Теми практичн. занять відвідування практи. – 5 балів робота на практи. – 50 балів	Аналіз підручників «Я досліджую світ» та «Я у світі»	Особливості підготовки календарно-тематичного плану	Застосування сучасних методів навчання	Організація та методика проведення інтегрованого заняття «Я досліджую світ».	Організація та методика проведення уроку-екскурсії.
Сам. робота	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів
Модульний контроль	Модульна контрольна робота № 3 25 балів		Модульна контрольна робота № 4 25 балів		Модульна контрольна робота № 5 25 балів
Підсумковий контроль	Екзамен (40 бал.) Рейтинговий бал: 314/60=5,68				

8. Рекомендовані джерела

Основні

1. Методика викладання природознавства у початковій школі : навчально-методичний посібник за модульно-рейтинговою системою навчання студ. спец. "Початкова освіта" / М. В. Кукалець. – Львів : Новий Світ-2000, 2018. – 223 с.
2. Модельна навчальна програма з Я досліджую світ. І цикл (1-2 класи) [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/pilot-nush/pilot-nush-2-klas/modelni-programi-dlya-pilotu-nush-2-klas>.
3. Нова українська школа: поради для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.
4. Танська В.В. Методика навчання природознавства у початковій школі: Навчально-методичний посібник. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2014. – 236 с.
5. Крамаренко А. М. Методика навчання у ВНЗ освітніх галузей «Природознавство» та «Суспільствознавство» : навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. спец. 8.01010201 Початкова освіта / Алла Крамаренко; Бердян. держ. пед. ун-т. – Донецьк : Ландон-XXI, 2013. – 241 с.

Додаткові

1. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах: навч. посіб. / Т.М. Байбара. К.: Веселка, 2008. – 334 с.
2. Борисенко Н.М., Сухіна Л.А. Основні напрями теорії та технології природничо-математичної освіти у початковій школі. [навч.-метод. рекомендації] / Н.М.Борисенко/– Херсон: Айлант, 2010. – С.42-60.

3. Громадянська освіта: теорія і методика навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Posibnyky/TTG_main.pdf
4. Методика викладання освітньої галузі «Людина і світ»:[навчальний посібник] О.О. Лінник. – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 228 с.
5. Методика викладання природознавства: матеріали до практичних занять та самостійної роботи студентів / Л.Г. Стахів, Л.Б. Колток. – Дрогобич, 2016. – 120 с.
6. Особливості побудови уроку як цілісного творчого процесу у 1 класі за новим Державним стандартом початкової освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://natalivka.at.ua/prezentacii/osoblivosti_pobudovi_uroku.pdf
7. Технології навчання в сучасній школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/tekhnologiyi-navchannya-v-suchasni-shkoli.html>
8. Типова освітня програма [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: [://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli](http://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli)
9. Я досліджую світ Частина друга / О. Л.Іщенко, О. М. Ващенко, Л. В. Романенко, О. М. Кліщ. – Київ: "Літера ЛТД", 2018. – 112 с.
10. Я досліджую світ Частина перша / О. Л.Іщенко, О. М. Ващенко, Л. В. Романенко, О. М. Кліщ. – Київ: "Літера ЛТД", 2018. – 112 с.